

DOĞRUDAN DOĞRUYALIK İLKESİ BAĞLAMINDA CEZA
MUHAKEMESİ HUKUKUNDA DELİL DEĞERLENDİRMESİ

*Evaluation of Evidence in Criminal Procedure Law Within the Framework of
the Principle of Immediacy*

HÜSEYİN KAĞAN GÖKTEPE

Hakim, Gaziantep Adliyesi

kagangoktepe@icloud.com

ORCID: 0000-0001-7045-6706

DOĞRUDAN DOĞRUYALIK İLKESİ BAĞLAMINDA CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA DELİL DEĞERLENDİRMESİ

ÖZET

Ceza muhakemesi hukukunda delillerin doğrudan doğruyalık ilkesi, hâkimin kararını doğrudan duruşmada ortaya konan ve bizzat değerlendirilen delillere dayandırması gerekliliğine dayanır. Bu ilke, gerçeğe ulaşma amacının bir yansıması olarak, özellikle kişisel deliller açısından ön plandadır. Yazılı belgelerin duruşmada okunarak karara esas alınması ise doğrudanlık ilkesinin bir istisnası değil, tamamlayıcı bir sonucudur. Ceza Muhakemesi Kanunu, delil serbestisini kabul etmekle birlikte, kişisel delillere maddi olanlara göre; duruşmada sunulan delillere de dış kaynaklı olanlara göre öncelik tanımaktadır. Ancak tanığın, suç ortağının veya bilirkişinin duruşmada hazır edilememesi gibi durumlar bu ilkenin başlıca istisnasını oluşturur. Bu tür durumlar çoğu zaman doğal veya fiili imkânsızlıklardan kaynaklanır ve delil kaybı riski taşıdıkları için orantılılık ilkesi çerçevesinde sınırlı biçimde değerlendirilir. Bu çalışmanın amacı, ceza muhakemesi hukukunda delillerin doğrudan doğruyalık ilkesini kavramsal ve normatif yönleriyle inceleyerek, uygulamadaki sınırlandırmalarını ve istisnalarını değerlendirmektir. Çalışmada karşılaştırmalı hukuk örnekleri ve içtihatlar ışığında, doktrinsel kaynaklar ve mevzuat hükümleri analiz edilerek yorumlayıcı ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudanlık, Şekli Anlamda Delillerin Doğrudan doğruyalık, Maddi Anlamda Delillerin Doğrudan Doğruyalık, Dolaylı Tanıklık, Okuma Yasağı

Evaluation of Evidence in Criminal Procedure Law Within the Framework of the Principle of Immediacy

ABSTRACT

In criminal procedure law, the principle of immediacy of evidence requires that the judge base their decision on evidence presented and directly evaluated during the trial. This principle reflects the aim of uncovering the truth and is particularly emphasized in relation to personal evidence. The reading of written documents during the hearing and their use as a basis for judgment is not an exception to the principle of immediacy but rather a complementary result of it. Although the Criminal Procedure Code recognizes the principle of free evaluation of evidence, it prioritizes personal evidence over material evidence and evidence presented during the trial over external sources. However, situations such as the inability to present a witness, co-defendant, or expert at the hearing constitute the main exceptions to this principle. These situations often arise from natural or factual impossibilities and carry the risk of evidence loss; therefore, they are considered in a limited manner within the framework of the principle of proportionality. The aim of this study is to examine the principle of immediacy of evidence in criminal procedure law from both conceptual and normative perspectives, and to evaluate its limitations and exceptions in practice. The study employs an interpretative and comparative methodology by analyzing doctrinal sources and legislative provisions in light of comparative legal systems and judicial precedents.

Anahtar Kelimeler: *Principle of Immediacy, Formal Immediacy of Evidence, Substantial Immediacy of Evidence, Hearsay Testimony, Prohibition on Reading Documents*

GİRİŞ

Ceza muhakemesi hukukunda önemli bir yere sahip olan doğrudanlık ilkesi, yargılama sürecinde maddi gerçeğe ulaşma amacının bir yansımasıdır. Bu ilke, hâkimin olay hakkında doğrudan gözlem ve değerlendirme yaparak kanaat oluşturmasını esas alır. Ceza Muhakemesi Kanunu, delil serbestisi prensibini kabul etmiş olsa da delillerin sunulması ve değerlendirilmesinde belirli bir öncelik sıralaması benimseyerek bu serbestiyi sınırlandırmıştır¹. Bu doğrultuda, kişisel beyanlar, yazılı belgeler gibi dolaylı delillere göre; duruşma sırasında bizzat ortaya konan deliller ise duruşma dışı yöntemlerle elde edilenlere göre daha yüksek değer taşımaktadır². Doğrudanlık ilkesi, karar mercilerinin hükmünü, olayla doğrudan bağlantısı olmayan bilgi kaynaklarına değil, bizzat mahkeme huzurunda elde edilen delillere dayandırması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır³.

Bu ilke, esas olarak ilk derece mahkemelerinde yapılan duruşmalarda geçerliliğini korumakta, ancak delil ikamesine izin verilen istinaf incelemelerinde de etkisini sürdürmektedir. Buna karşılık, soruşturma aşamasında amaç yalnızca yeterli şüphenin oluşması olduğun-

dan, doğrudanlık ilkesi burada sınırlı düzeyde uygulanabilir. İlkenin temelinde yalnızca maddi gerçeğin ortaya çıkarılması değil, aynı zamanda sanığın adil yargılanma hakkının güvence altına alınması da yer almaktadır⁴. Öte yandan, mağdur ve tanıkların korunması ile yargılamanın etkin yürütülmesi gibi başka hukuki yararlar da dikkate alınmalıdır. Bu çeşitli menfaatlerin dengelenebilmesi için ceza muhakemesi mevzuatında, ilkenin hem şekli hem de maddi yönlerine ilişkin hükümler yer almaktadır⁵. Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen, doğrudanlık ilkesi kavramsal kapsamı, uygulama alanı ve bağlayıcılığı açısından hâlâ tartışmalı bir alan olma niteliğini sürdürmekte; bu çalışmada söz konusu ilke, teorik yönleri, istisnai uygulamaları ve özellik arz eden durumlarla birlikte ele alınmaktadır.

Bu çalışma, ceza muhakemesi hukukunda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin normatif temelleri ile uygulamadaki sınırlandırmaları ve istisnaları arasında nasıl bir denge kurulduğu sorusuna yanıt aramaktadır. İlke, önce kuramsal ve normatif yönleriyle incelenmiş; ardından karşılaştırmalı hukuk örnekleri, yargı kararları ve mevzuat hükümleri üzerinden analiz edilerek yoruma dayalı

1 CENTEL, N, ZAFER, H. “Ceza Muhakemesi Hukuku”, Yenilenmiş ve Gözden Geç. 8. Bsk, İstanbul: Beta Yay., 2011, s. 638; ŞAHİN, C. “Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması -CMUK m. 247 Üzerine Bir İnceleme”, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, S. 2. 1998, s. 19.

2 Yargıtay CGK., 14.09.2023T, E2019/471, K2023/437 sayılı kararında özetle “Temyiz incelemesinde, maddi olgunun belirlenmesi sürecinde, ilk derece ve bölge adliye mahkemeleri; sözlülük, doğrudanlık ve yüz yüze ilkeleri çerçevesinde elde edilen delilleri vicdani kanaatlerine dayanarak serbestçe değerlendirme yetkisine sahiptir” denilmektedir. Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025.)

3 CENTEL, ZAFER, s. 638

4 YENİSEY, F., OKTAR, S. “Alman Ceza Muhakemesi Kanunu Strafprozessordnung (StPO)”, 2. Bsk. (İstanbul: Beta Yay., 2015, s. 321.

5 HAKERİ, ÜNVER, s. 9; ŞAHİN, C. (2001) “Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualığı İlkesi)”, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1998, s. 19.

ve karşılaştırmalı bir metodoloji izlenmiştir.

Uygulamada sıklıkla göz ardı edilen bu ilke, özellikle koruma tedbiri uygulanan tanık beyanlarının hükme esas alınması gibi kritik noktalarda tartışmalı hale geldiğinden, çalışmayla hem öğretide hem de uygulamada bütüncül ve güncel bir değerlendirme sunularak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışma, doğrudan doğruyalık ilkesinin yalnızca tanık ve kişisel deliller bakımından geçerli yönlerini ele almakta; teknik deliller, belge delilleri ve soruşturma aşamasındaki usul garantileri kapsam dışında bırakılmıştır.

I. Doğrudan Delille İspat İlkesine Tarihsel ve Kavramsal Yaklaşım

Soruşturma aşamasında sınırlı bir denetim imkânı bulunması nedeniyle, bu evrede elde

edilen unsurların doğrudan delil olarak yargılamaya yansımamasını güvence altına alan delillerin doğrudan doğruyalık ilkesi, tarihsel süreçte köklü bir gelişim göstermiştir⁶. Bu ilke, 19. yüzyılda Alman hukukçular tarafından bugünkü anlamıyla sistemleştirilmiş ve yalnızca Alman ceza muhakemesine değil, birçok ülkenin ceza yargılaması hukukuna etki etmiştir⁷. Almanya'da itham sisteminin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilen bu ilke, Anglo-Amerikan hukukunda da 17. yüzyıldan itibaren delil sisteminin belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir⁸.

Ceza muhakemesi kuralları içinde en çok katkı sağlayan ilkelere biri sayılan doğrudanlık, yargılama pratiğinde farklı terimlerle ifade edilmektedir. Doktrinde ve uygulamada; “yargılamanın vasıtasızlığı”⁹, “vasıtasızlık”¹⁰, “duruşmanın vasıtasızlığı”¹¹, “doğrudan doğruyalık”¹², “şahsen dinleme ilkesi”¹³ gibi çeşitli kavramlarla¹⁴ anılmakta, Yargıtay ka-

6 ÖZTÜRK, s.147.

7 ÖZTÜRK, TEZCAN, ERDEM, GEZER, KIRIT SAYGILAR, AKCAN ALAN, ÖZAYDIN, TÜTÜNCÜ ERDEN, VİLLEMİN ALTINOK VE TOK, Ceza Muhakemesi Hukuku, 147

8 TANER, F. GÖKCEN, A., YILDIRIM, A. “Suç İsnadına veya Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Uyuşmazlıklarda Duruşmaya Video Konferans Yöntemiyle Uzaktan Katılma”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Derg. 70, S. 1., 2021, s. 238.

9 Öztekin Tosun, Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, Genel Kısım, C. I, 4. Baskı. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984), 361.

10 BIÇAK, V. (2010) Suç Muhakemesi Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık., 2010, s. 91.

11 Erol Cihan, Feridun Yenisey, Ceza Muhakemesi Hukuku, 2. Baskı. (İstanbul: Beta Yayınevi, 1997), 496.

12 BALCI, M. Ceza Muhakemesinde Hüküm ve Çeşitleri. Ankara: Adalet Yayınevi, 2013, s.185.

13 CENTEL, ZAFER, Ceza Muhakemesi, Ceza Muhakemesi, 636

14 HAKERİ, ÜNVER, s. 95; ÖZBEK, DOĞAN, BACAKSIZ, s. 577; GÖKCEN, s. 137; ÖZTÜRK vd., s. 147; BIÇAK, s. 91; KUNTER, YENİSEY, NUHOĞLU s. 1225; TOSUN, Ö. (1984) “Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri”, Genel Kısım, C. I, 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 361.

rarlarında¹⁵ ise genellikle “doğrudanlık” terimi kullanılmaktadır. Esasen, bu ilke yalnızca delillerin türüyle değil, aynı zamanda bunların nerede ve nasıl ikame edildiğiyle yani hâkimin hangi bilgiye hangi yolla ulaştığıyla ilgilidir ve doğrudan duruşma süreciyle bağlantılıdır.

II. Delillerin Doğrudan Doğrualık İlkesinin Türleri

Genel Olarak

Delillerin doğrudan doğrualık kavramı, anlamı ve kapsamı yönünden çeşitli tartışmalara konu olmakta; genellikle şekli ve maddi yönleriyle iki boyutta ele alınmaktadır. Ancak bu ayrım pratiğe yansıyan bir yönü olmayan kategorik bir ayrım olarak kalmakta, zira her iki boyut birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan niteliktedir. Nitekim bir duruşmada şekli anlamda doğrudanlık sağlanmışsa, çoğu durumda maddi anlamda da doğrudanlık gerçekleştirilmiş olacaktır. Aynı şekilde, hâkimin ilk elden delillerle doğrudan temas kurarak edindiği kanaat, yalnızca maddi değil, şekli anlamda da doğrudanlığı

beraberinde getirir. Ancak duruşma yapılmadan hâkimin bizzat delil toplaması bu ilke açısından anlam ifade etmemektedir. İlkeye göre, özellikle kişisel delillerin değerlendirilmesinde, hâkimin yazılı beyanlarla yetinmeyip, sanık, tanık veya bilirkişiyi doğrudan gözlemlemesi, mimik, jest ve tepkiler gibi sözlü olmayan iletişim unsurlarını da dikkate alarak duyu organlarını aktif biçimde kullanması beklenir¹⁶. Bu nedenle görme veya işitme engeli gibi kalıcı algı eksiklikleri ya da geçici algı bozuklukları (uyku, dikkat dağınıklığı, alkol etkisi gibi durumlar) hâkimin yargılamaya katılımını doğrudan doğrualık ilkesine aykırı hale getirir¹⁷.

A. Biçimsel (Şekli) Açından Doğrudan Doğrualık

Yargılamanın temel amacı, olayla ilgili mümkün olan en gerçek bilgiye ulaşmaktır. Bu nedenle mahkeme, kararını yalnızca dosyadaki yazılı belgelerle değil, delillerin duruşmada doğrudan ikamesi ve değerlendirilmesiyle oluşturmalıdır¹⁸. CMK md. 217/1 uyarınca hâkim, kararını yalnızca duruşmada ortaya konup tartışılmış delillere dayandırabilir.

15 Yargıtay CGK, 27.06.2019T, 2015/202E-2019/508K; Yargıtay CGK, 23.06.2022T, 2018/409E-2022/479K; Yargıtay CGK, 28.09.2021T, 2020/76E-2021/428K. sayılı kararları için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025).

16 BIÇAK, 91; ŞAHİN, İspat, 26. Yargıtay CGK., 2018/409E., 2022/479K., 23.06.2022K. tarihli kararında özetle “Mağdur, tanık veya sanığın ifadelerinin gerçeğe uygunluğunu değerlendirme yetkisi; bu kişileri duruşmada doğrudan dinleyen ve beyanlara ilişkin tartışmayı beş duyusuyla gözlemleyen yerel mahkemeye aittir. Bu kişileri dinlemeyen ve sözlü duruşmada delillerle doğrudan temas kurmayan merci, bu değerlendirmeyi yapamaz” şeklinde hüküm kurulmuştur. Bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

17 HAKERİ, H, ÜNVER, Y. “Ceza Muhakemesi Hukuku”. 19. Baskı. Ankara: Adalet Yay, 2022, s. 95; GÖKCEN vd., s. 137.

18 TOROSLU, N., FEYZİOĞLU, M. “Ceza Muhakemesi Hukuku”, 21. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 2021, s. 280

Şekli anlamda doğrudan doğruyalık ilkesi, hâkimin delilleri duruşmada bizzat değerlendirerek sübuta erdirmesini ve bu süreçte başkasının kanaatine değil kendi gözlemlerine dayalı karar vermesini öngörür¹⁹. Hâkim ile delil arasında aracı bir unsur girmesi durumunda oluşan kanaat, dolaylı hale gelir²⁰.

Şekli doğrudanlık ilkesi, sadece delilin doğrudan ikamesini değil, aynı zamanda bu sürecin hâkim tarafından delillerin ikamesinde kesintisiz yürütülmesini de gerektirir. Duruşmanın bu bağlamda “muhakemenin tepe noktası” ya da “duruşmanın münhasırlığı” olarak tanımlanması, sözlülük ilkesiyle doğrudanlık ilkesinin iç içe geçtiğini göstermektedir²¹. Bu nedenle, sadece duruşmada

hâkimin doğrudan temas ettiği (akustik ya da görsel) deliller karara esas alınabilir²². Duruşmada iddia konusu olay tekrar edilir ve dosya üzerinden karar verilmesi önlenmiş olur²³. Ayrıca, hüküm verecek hâkimin yargılama boyunca değişmemesi esastır; değişiklik hâlinde delillerin yeni hâkim önünde yeniden ikamesi gerekir²⁴.

AYM²⁵ ve AİHM²⁶ kararlarında ise hâkim veya heyet değişikliklerinin bazı koşullarda doğrudanlık ilkesini ihlal etmeyeceği; özellikle tanığın yeniden dinlenmesinin fiilen mümkün olmaması ya da tanık beyanının hukuki sonuç açısından sınırlı öneme sahip olması gibi durumlarda, önceki beyanların tutanaklardan okunmasının telafi edici bir

19 ÖZTÜRK, B., TEZCAN, D., ERDEM, M.R., GEZER, S.Ö., KIRIT SAYGILAR, F., ALAN, Y., AKÇAN, E., ÖZAYDIN, Ö. ERDEN, TÜTÜNCÜ, Efser, ALTINOK VİLLEMİN, D., TOK, M.C. “Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku”, 16. Baskı. Ankara: Seçkin Yayın., 2022, s. 634; ŞAHİN, İspat, s. 27.

20 CİHAN, E/ YENİSEY, F. “Ceza Muhakemesi Hukuku”, 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayın, 1997, s. 38; Ayrıca Yargıtay C.G.K’ nın 2018/409E, 2022/479K sayılı ve 23.06.2022T. kararında özetle “Delillerle birebir temas kuran ve duruşma sürecine doğrudan tanıklık eden ilk derece mahkemesi hâkiminin maddi olay hakkındaki vicdani kanaati, temyiz mahkemesinin sadece yazılı belgelerle sınırlı bir incelemeyle vereceği karardan daha sağlam ve gerçeğe yakındır. Eğer temyiz mercii, doğrudanlık ve sözlülük ilkelerini göz ardı ederek, duruşma atmosferinden uzak şekilde kendi değerlendirmesini öne çıkarırsa, aslında daha sağlıklı bir yargısal sürecin önüne geçmiş olur. Bu durumda, olaylara bizzat şahit olan mahkemenin güçlü gözlemi yerine, sadece belgelerle sınırlı ve eksik bir bakış açısı geçirilmiş olur ki, bu da yargılamada hatalı sonuçlara yol açabilir.” şeklinde hüküm kurulmuştur. Bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.15.06.2025).

21 FEYZİOĞLU, s. 168.; GÖKCEN vd., s. 138; TOROSLU, FEYZİOĞLU, s. 280; CENTEL, ZAFER s. 638; ÖZTÜRK vd., 151; HAKERİ, ÜNVER, s. 76.

22 HAKERİ, ÜNVER, s. 96; BALCI, s. 186; BIÇAK, s. 91.

23 YENİSEY, NUHOĞLU, 797; FEYZİOĞLU, M. (2002) “Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat”, Ankara: Yetkin Yayın, 2002, s. 166.

24 ŞAHİN, İspat, s. 28; CENTEL, ZAFER, s. 636.

25 AYM 46221/99 Bşv. No.lu ve 12.05.2005 tarihli; 37442/97 Bşv. No.lu ve 09.07.2002 tarihli; Aynı yönde: 37809/08 Bşv. No.lu ve 25.07.2019 tarihli; 68939/12 Bşv. No.lu, 68949/12 Bşv. No.lu ve 07.13.2017 tarihli.

26 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 46221/99 Bşv. Numaralı ve 12.05.2005T. kararı için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/> (E.T.11.06.2025).

güvence sayılabileceği ifade edilmektedir.

B. İçeriksel (Maddi) Açından Doğrudan Doğruluk

Delillerin doğrudan doğruluk ilkesinin maddi yönü, hâkimin ulaştığı sonucun hangi nitelikteki delillere dayandığıyla ilgilidir ve delilin kalitesini esas alır. Şekli anlamda önemli olan delile nasıl ulaşıldığı iken, maddi boyutta delilin kaynağı ve özgünlüğü belirleyicidir²⁷. Hâkimin, istisnai olarak tekrarı mümkün olmayan deliller dışında (örneğin otopsi veya teşhis işlemleri gibi – CMK md. 52/2, 87), mümkün olan her durumda olayla en yakın teması kurabileceği birincil, orijinal delillere yönelmesi gerekmektedir. Maddi doğrudanlık ilkesi, bilgi kaynaklarını güvenilirlik açısından bir hiyerarşiye tabi tutarak, doğrudan iz taşıyan, olayın kendisine en yakın delillere öncelik verilmesini savunur²⁸.

Bize göre de türetilmiş deliller yalnızca doğrudan kaynaklara ulaşılmadığında başvurulabilecek yardımcı araçlar olarak görülmelidir. Özellikle tanık beyanları bakımından belirleyici olan bu ilke, kişisel delillerin belgeye dayalı olanlara göre öncelikli değerlendirilmesini gerektirir. Bu nedenle sanık, tanık ve bilirkişilerin doğrudan duruşmada dinlenmesi tercih edilmeli; önceki aşamalarda alınan beyanların doğrudan duruşmaya akta-

rılmasından kaçınılmalıdır.

III. Yasal Düzenlemeler

Ceza muhakemesinde temel ilkelerden biri olan delillerin doğrudan doğruluk ilkesi, her ne kadar CMK'da açıkça düzenlenmemişse de bazı maddelerde dolaylı biçimde yer almaktadır. Karşılaştırmalı hukukta Alman Ceza Muhakemesi Kanunu Strafprozeßordnung (StPO) md. 250'de "kişiyi bizzat dinleme" başlığı altında fonksiyonel bir düzenleme yer alırken, Avusturya CMK md. 13/3'te bu ilke doğrudan "Dolaysızlık" başlığı altında açıkça ifade edilmiştir. Türk hukukunda ise CMK md. 210 bu ilkenin en belirgin yansımasıdır ve tanık beyanlarının doğrudan duruşmada dinlenmesini zorunlu kılmaktadır. Aynı hükümde, daha önce alınan tanık ifadelerinin duruşmada okunarak delil ikamesi yapılmasının yasaklandığı belirtilmiş; böylece kişisel delilin belgeye dönüşmesi engellenmiştir²⁹. Tanığın daha önce istinabe yoluyla dinlenmiş olması dahi, duruşmada bizzat dinlenmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaz³⁰. Hâkim huzurunda doğrudan alınmayan tanık beyanlarının içerdiği tutanaklar yalnızca belge delili sayılır ve hükme gerekçe oluştururken kişisel delil olarak değerlendirilemez³¹.

Bu çerçevede, ikame yasağı kavramı, kişisel algıya dayanan beyanların yalnızca duruş-

27 ŞAHİN, İspat, s. 32; HAKERİ, s. 97

28 ŞAHİN, İspat, s.32.

29 CENTEL, ZAFER, s. 637. Yargıtay CGK, 2023/115 E, 2023/340 K, 8.06.2023T. sayılı kararı için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

30 ÖZBEK, V.Ö., DOĞAN, K. ve BACAŞIZ, P. "Ceza Muhakemesi Hukuku", 15. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 729.

31 AYDIN, D. "Ceza Muhakemesinde Deliller". Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014, s. 67; KANTAR, B. "Ceza Muhakemeleri Usulü", Birinci Kitap, Umumi Hükümler, 4. Baskı. Ankara: Güneş Matbaacılık, 1957, s. 147.

mada kabul edilebileceğini vurgulamaktadır. Ancak belge niteliğindeki keşif veya dinleme tutanakları gibi diğer deliller duruşmada okunabilir. CMK md. 210/1'in yalnızca tek tanıklı durumlara uygulanacağı düşünülmeli; burada önemli olan, tanık beyanının hükümdeki belirleyici rolüdür³².

CMK md. 211 ise, bazı tanık ifadelerinin duruşmada okunmasına istisnai olarak izin verir. Bu hükme göre, soruşturma aşamasında alınan tanık ifadeleri arasından yalnızca bazıları duruşmada dinlenerek vicdani kanaate ulaşılabilir, kalan beyanlar tutanak üzerinden okunabilir. CMK md. 211/1-c ve StPO md. 251/2-2 bu istisnaları açıkça düzenlemektedir. Ancak burada kanun tekniği açısından bir çelişki mevcuttur: CMK md. 210/1'de "mutlaka dinlenir" ifadesiyle kesin bir yükümlülük getirilmişken, 211. madde bu zorunluluğu sınırlandıran bir okuma izni vermektedir. Bu çelişkinin giderilmesi adına, CMK md. 210/1'in "mutlaka dinlenir" yerine "esas olarak dinlenmelidir" veya "kural olarak dinlenir" şeklinde yeniden düzenlenmesi

daha isabetli olacaktır. Böylece tanık beyanlarının doğrudan ikamesi ilkesine uygunluk korunurken, istisnaların uygulanabilirliği açısından da normatif tutarlılık sağlanabilecektir.

IV. Doğrudanlık İlkesine Getirilen İstisnalar: Dolaylı Delil Kullanımı

Delillerin doğrudan doğruluk ilkesi, ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri olmasına rağmen zaman içinde çeşitli nedenlerle sınırlandırılmış ve uygulamada giderek dolaylı delillere³³ dayalı yargılama yaygınlaşmıştır³⁴. Özellikle usul ekonomisi ve delillerin kaybolmasının önlenmesi amacıyla getirilen istisnalarla birlikte, doğrudan delillerin³⁵ kullanımı artık mutlak bir kural olmaktan çıkmıştır³⁶. Bu kapsamda vicdani kanaatin oluşmasında doğrudan elde edilen delillerin önceliği korunmakla birlikte, tamamlayıcı nitelikteki dolaylı delillere de yer verilmesi mümkündür. İlke, esas itibarıyla kişisel de-

32 ÖZBEK, DOĞAN, BACAŞIZ, s. 669; Yargıtay 6. CD, 03.04.2018T, E2015/3365, K2018/2476 sayılı kararı için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.02.06.2025).

33 Bu deliller hâkimin yargılama konusu olaya doğrudan temas etmeyen, ancak başka bir olay ya da olgudan hareketle sonuca ulaşmasını sağlayan ikinci dereceden ispat aracıdır. Bu tür deliller, doğrudan gözleme veya algıya değil, çıkarıma ve mantıksal bağlantılara dayanır; bu nedenle maddi gerçeğe dolaylı bir yoldan ulaşılmasına hizmet eder.

34 YENİSEY, NUHOĞLU, s. 87; ŞAHİN, İspat, 193; HAKERİ, ÜNVER, s. 97.

35 Doğrudan delil, hâkimin duruşmada bizzat gözlemlediği ve tartışmaya açtığı, yani kendi duyularıyla temas kurduğu delildir. Özellikle tanık beyanları gibi kişisel deliller, doğrudanlık ilkesi gereği duruşmada hâkim huzurunda elde edilmeli ve hükme esas alınmalıdır.

36 Doğrudan delillerin hükme esas alınmasında kullanımı, özellikle CMK m. 211/1-c kapsamında getirilen istisnalar nedeniyle mutlak bir kural olmaktan çıkmıştır. Hâkim, duruşmada tanığı dinlemeden de "esasa yenilik katmayacağı" gerekçesiyle önceki ifadeyi okuyarak karar verebildiği için, bu ilke uygulamada zayıflamaktadır.

lillere³⁷ yöneliktir; bu nedenle yazılı belgeler ve tutanaklar duruşmada okunarak hükme esas alınabilir, okunmayanlar ise dikkate alınamaz³⁸.

Bu okuma işlemi ilkenin bir istisnası değil, doğal bir sonucu olup, özellikle CMK md. 209/1 kapsamında açıkça düzenlenmiş belgelerin anlatılması zorunludur. Ancak bu düzenleme, CMK md. 210/1'deki temel kuralı ortadan kaldıracak şekilde yorumlanmamalıdır. Okunmasına izin verilen belgeler arasında, istinabe veya naip hâkim aracılığıyla alınmış ifadeler, muayene-keşif tutanakları, adli sicil özetleri gibi belgeler sayılmıştır. “Gibi” ibaresiyle benzer nitelikteki belgeler de kapsama alınmakta, ancak orijinal kaynağa ulaşılabilecek durumlarda doğrudan dinleme yükümlülüğü sürmektedir³⁹. Bu bağlamda, örneğin sanığa ait günlüğün veya şiddet içerikli bir bildirin duruşmada okunması, kişisel kaynağa erişim mümkünse yeterli görülmez; doğrudanlık ilkesinin gereği olarak tanığın ya da failin bizzat dinlenmesi gerekir.

37 Doğrudan doğrualık ilkesinin özü, hâkimin kişisel delillerle yani canlı, sözlü ve doğrudan gözlemlenebilen beyanlarla temas kurmasına dayandığıdır. Kişisel deliller; tanık, sanık, mağdur veya bilirkişinin duruşmada bizzat dinlenmesiyle hâkimin onların beden dili, tutum, ses tonu ve tepkilerini doğrudan gözlemlemesini sağlar. Buna karşılık yazılı belgeler ve tutanaklar, hâkimin bu doğrudan gözleme imkânını ortadan kaldırdığı için “kişisel delil” olarak nitelendirilemez. Yazılı belgelerde yalnızca geçmişte alınmış beyanın soyut bir kaydı bulunur; hâkim o anki beyanın samimiyetini, güvenilirliğini veya duygusal tonunu değerlendiremez. Bu nedenle, belgelerin duruşmada okunarak hükme esas alınması, sadece şekli anlamda delilin mahkeme önüne getirilmesini sağlar; aksi halde yani okunmadıkça, hâkimin vicdani kanaatine doğrudan etki edemeyeceği için dikkate alınamaz. Dolayısıyla, kişisel delillerin doğrudanlık ilkesinin merkezinde yer almasının nedeni, hâkimin maddi gerçeğe kendi duygusal algılarıyla ulaşabilmesini mümkün kılmasıdır.

38 KUNTER, N, YENİSEY, F, NUHOĞLU, A. (2010) “Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku”, 18. Baskı İstanbul; Beta Yayın, 2010, s. 595; TOROSLU, FEYZİOĞLU, s. 280.

39 Yargıtay 10. CD, 14.06.2023, E2023/4448, K2023/553 sayılı kararı için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.28.05.2025).

40 ŞAHİN, İspat, s. 620.

Bu ilk çerçevede yer alan istisnalar, aşağıda ayrı başlıklar altında detaylı biçimde ele alınacaktır.

A. Tutanak ve Yazılı Belgelerin Okunabildiği Durumlar

Delillerin doğrudan doğrualık ilkesine istisna teşkil eden en yaygın uygulama, CMK md. 211'de düzenlenen ve “duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler” başlığı altında tanımlanan hâllerdir. Bu istisnalar, StPO md. 251'de de benzer şekilde yer almakta olup; tanığın veya sanığın suç ortağının ölmesi, akıl hastalığına tutulması ya da bulunamaması gibi durumlarda duruşmada dinlenmeleri mümkün değilse, önceki ifadelerinin tutanaklarının okunmasına izin verilmektedir⁴⁰. Bu kapsamdaki delillerin önceden mahkeme huzurunda elde edilmiş olması veya tanığın yeniden dinlenmesinin fiilen mümkün olmaması gibi gerekçeler, okuma yasağının aşılmasına olanak tanır. Ancak bu durumda dahi, beyanların hükmün tek ya da belirleyici dayanağını oluşturup oluşturmadığı ve sa-

vunma tarafı açısından bu sınırlamanın telafi edilip edilmediği değerlendirilmelidir⁴¹. Aksi halde, mahkûmiyet kararı savunma hakkını ihlal eden, adil yargılanma ilkesine aykırı ve hukuken denetlenemeyen bir sonuca dayanmış olur⁴².

CMK md. 211’de düzenlenen bir diğer istisna da tanığın beyanının önem derecesine göre duruşmada dinlenmesinin gerekli görülmesi hâlidir. Ancak bu, öngörülemezliğe ve keyfilliğe yol açabileceği gerekçesiyle eleştirilmekte; bir tanığın ifadesinin öneminin, o kişi duruşmada dinlenmeden belirlenemeyeceği savunulmaktadır⁴³.

Ayrıca, ölçülülük ilkesine dayanan başka bir istisna da hem Alman hem Türk hukukunda yer almakta, özellikle tanık veya bilirkişinin duruşmada dinlenmesinin güç olduğu hâllerde önceki ifadelerinin okunmasına imkân tanınmaktadır. CMK md. 180/2 ve StPO md. 251/2 ile 251/3 hükümleri, dinlemenin yerine okuma yapılmasının elverişli veya gerekli görüldüğü hâllerde uygulanabilecek çerçeveyi belirler. Bu durumlarda örneğin başka bir ülkedeki telefon dinleme kayıtları veya muhbir ifadeleri, yargılamaya doğrudan katkı sağlama da tamamlayıcı belge olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu belgeler, mahkemenin re’sen delil toplama yükümlülüğünün yerini alamaz. Bunun dışında CMK md. 196/1 uyarınca sanığın duruşmadan başışık tutulması, tarafların rızasıyla önceki ifadelerin okunması gibi durumlar da uygulamada yerini almıştır. CMK md. 211/2’de tarafların birlikte rızasıyla tanığın dinlenmesinden vazgeçilerek tutanakların okunmasına izin verilmektedir ki bu da ceza muhakemesini giderek taraf iradelerinin öne çıktığı hukuk muhakemesi sistemine yaklaştırmaktadır⁴⁴.

CMK md. 211’in bazı istisna hükümleri ise uygulamada sorun yaratabilecek niteliktedir. Özellikle tanığın beyanının hükme etkisine ilişkin açık bir değerlendirme ölçütü sunulmaması, bu beyanlara dayanarak verilen kararların savunma hakkını zedeleyip zedelediği konusunda ciddi belirsizlikler yaratmaktadır. Örneğin CMK md. 211/1- (b)’de yer alan “belli olmayan bir süre için” ifadesi muğlak olup, “makul süre” gibi daha net bir kavramla değiştirilmesi yerinde olacaktır. Aynı şekilde, suç ortağının ulaşılamaması hâlinde, bunun sadece kaçma nedeniyle gerçekleşmiş olması gibi durumlarda da istisna uygulanabilmektedir⁴⁵; bu ise doğrudan doğ-

41 KANTAR, s. 270

42 AİHM, Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık kararında, bazı istisnai durumlarda tanığın duruşmada bizzat sorgulanamamasının mümkün olabileceğini, yani sanığın yüz yüze sorgulama hakkının sınırsız olmadığını kabul etmiştir. Ancak Mahkeme, bu durumda mahkûmiyetin sadece bu tanığın beyanına dayanamayacağını, tanığın güvenilirliğinin başka yollarla test edilebilmesi gerektiğini ve savunma tarafının haklarının yeterince dengeleyici güvencelerle korunması gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, savunma hakkına saygı gösterilmesini ve adil yargılanma ilkesinin zedelenmemesini sağlayacak asgari ölçütlerin varlığını zorunlu kılar. Al-khawaja and Tahery/The United Kingdom, Başv. No: 26766/05 ve 22228/06, <HUDOC>, Erişim Tarihi: 11.11. 2025

43 HAKERİ, s. 608.

44 ŞAHİN, İspat, 624.

45 ERSOY, U. (2020), “Ceza Muhakemesinde in Absentia Duruşma Yapılması ve Mahkûmiyet Kararı

ruyalık ilkesinin işlevini büyük ölçüde sınırlamaktadır⁴⁶. Sonuç olarak, CMK md. 211'in hem tanığın duruşmada dinlenmeden ifadesinin önemine karar verilmesine izin vermesi (c bendi) hem de tarafların mutabakatıyla delilin doğrudanlığı ilkesinden vazgeçilebilmesini düzenlemesi, bu ilkeyi bir kural olmaksızın çıkarıp, istisnalar arasında zayıflayan bir prensip haline getirmektedir.

Kanaatimizce, CMK m. 211/1-c'nin uygulanmasında mahkemelerin "esasa yenilik katmayacağından" ibaret, tek cümlelik soyut gerekçelerle yetinmesi hem doğrudanlık ilkesini zayıflatmakta hem de gerekçeli karar verme yükümlülüğünü açıkça ihlal etmektedir. Mahkemenin tanık ifadesinin neden esasa etki etmeyeceğini tartışmadan geçiştirmesi, savunmanın adil yargılanma hakkını da dolaylı olarak zedelemektedir. Bu nedenle, uygulamada giderek kemikleşen bu gereksizlik sorununun, CMK m. 211'de yapılacak açık, bağlayıcı ve gerekçe zorunluluğu içeren bir değişiklikle giderilmesi mümkündür. Böyle bir düzenleme, hâkimin tanığın duruşmada dinlenmemesini haklı gösterebilmek için yalnızca "yenilik katmaz" gibi klişe ifadelerle değil, somut ve denetlenebilir bir değerlendirilmeye dayanmasını zorunlu kılacak ve doğrudanlık ilkesine işlerlik kazandıracaktır. Bu hem uygulama birliğini sağlayacak hem de yargının meşruiyet algısını güçlendirecektir.

B. Duruşmada Beyana Ek Olarak Tutanakların Sunumu

Okuma yasağına ilişkin bu başlık altındaki istisnalar, kural olarak delillerin doğrudan doğrularlık ilkesine bağlı kalınarak ilgili kişilerin duruşmada dinlenmesini öngörse de bazı sınırlı durumlarda önceki beyanların tutanaklarının okunmasına izin verilmektedir. Bu istisnaların temel dayanağı, ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşma amacının, biçimsel doğrulukla yetinilmemesi gerekliliğini doğurmasıdır (CMK md. 212 gerekçesi). Özellikle tanık veya sanığın duruşmada bazı hususları hatırlayamaması ya da beyanlarında çelişki ortaya çıkması gibi hâllerde, önceki açıklamaların duruşmada okunması mümkün kılınmıştır. CMK md. 212 ve 213 bu istisnaları düzenlerken; Alman hukukundaki StPO md. 253 ve 254'te benzer düzenlemeler yer almakta, ancak CMK'dan farklı olarak bilirkişiler de bu kapsamda okuma yasağının dışında bırakılmaktadır. Aynı uygulama eski düzenleme olan CMUK md. 246'da da yer almaktadır.

1. Tanık Beyan Tutanaklarının Duruşmada Okunması

Tanığın, duruşmada yargılama konusu fiile ilişkin olarak bizzat duyularıyla edindiği bilgileri açıklarken hem tanıklığın özü hem de delillerin doğrudan doğrularlık ilkesi gereği notlarına bakmasına veya önceki ifadelerinin okunmasına işin doğası gereği izin veril-

Verilmesi Üzerine Bazı Düşünceler", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 10, S. 1, 52-86, s. 52-86

46 SOYASLAN, D. "Ceza Muhakemesi Hukuku", Güncelleştirilmiş 8. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları, 2020, s. 397; Ayrıca Yargıtay CGK, 17.03.2021T. E2019/495, K2021/116 sayılı kararı için bkz. lexpara.com.tr, (E.T.02.06.2025).

mez⁴⁷. Bu ilkenin amacı, hâkimin yazılı metni değil, doğrudan sözlü anlatımı dinlemesini sağlamaktır⁴⁸.

CMK md. 212/1'e göre, tanık bir konuyu hatırlamadığını beyan ettiğinde, hâkim hafızayı tazelemek amacıyla daha önceki beyanlara ait ilgili kısmı okuyabilir; bu okuma, yalnızca hatırlatma amacıyla, sorular yoluyla sınırlı şekilde yapılmalıdır⁴⁹. Çelişki durumunda ise CMK md. 212/2 uyarınca önceki ifadeler okunarak farklar ortaya konur ve maddi gerçeğe ulaşılmaya çalışılır⁵⁰. Bu okuma işleminin yalnızca ceza muhakemesi sürecinde değil, hukuk yargılamasında ya da resmi bir işlem sırasında alınmış ifadeler için de geçerli olabileceği kabul edilmektedir⁵¹. Ancak okuma, yalnızca hatırlatma veya çelişkiyi giderme amacıyla sınırlı kalmalı, kişisel delilin yerini alacak şekilde kapsamlı şekilde kullanılmamalıdır. Eğer okuma işlemi başarılı olur ve tanığın beyanı duruşmada netleşirse hem sözlü anlatımı hem de okunan kısım hükme esas alınabilir; bu da delillerin doğrudan doğruluk ilkesinin istisnai bir uygulamasını oluşturur.

2. Sanık İfade Tutanaklarının Duruşmada Okunması

Ceza muhakemesinde delillerin doğrudan doğruluk ilkesi gereği, hâkimin sanığı doğrudan dinlemesi esastır; bu nedenle kollukta alınan ifadeyi okuyup “ekleyeceğimiz bir husus var mı” demekle yetinmek ilkeye açıkça aykırıdır⁵². Ancak sanığın önceki beyanlarının duruşmada okunmasına, bazı istisnai durumlarda CMK md. 213 uyarınca izin verilmektedir. Bu istisnanın temel gerekçesi, sanığın önceki ifadeleriyle duruşmadaki beyanları arasında çelişki bulunması ve bu çelişkinin duruşmada giderilememesidir⁵³.

Hâkim, bu durumda sadece tutanağın okunmasıyla yetinebileceği gibi, gerekli görürse önceki ifadeyi alan görevlileri tanık olarak da dinleyebilir⁵⁴. Avusturya CMK md. 252/1 de benzer durumlarda—örneğin tanığın ölümü, ulaşılmazlığı veya ciddi sağlık sorunları gibi nedenlerle—okuma yasağına istisna getirmektedir⁵⁵. Ancak bu uygulamanın geçerli olabilmesi için ifadenin sanık ya da şüpheli sıfatıyla alınmış olması zorunludur; önceki aşamalarda tanık ya da bilgisine başvuru sıfatıyla alınan ifadeler okunamaz, çünkü bu kişilere sanık hakları usulen bildirilmemiştir⁵⁶.

47 CENTEL, ZAFER, s. 637.

48 YENİSEY, NUHOĞLU, s. 537.

49 FEYZİOĞLU, s. 359, 361; HAKERİ, ÜNVER, s. 609.

50 KANTAR, s. 268

51 ŞAHİN, İspat, s. 215

52 HAKERİ VE ÜNVER, s. 609.

53 ŞAHİN, s. 1.

54 ŞAHİN, İfadeler, s. 6.

55 <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2023.

56 ŞAHİN, İfadeler, s. 3.

Eski düzenleme olan CMUK md. 247'de ise ifadenin yalnızca hâkim tarafından alınmış olması koşulu aranıyordu ve bu beyanlar çelişki içermese bile ikrar delili olarak okunabiliyordu. StPO md. 254/1-2 ile büyük benzerlik gösteren bu düzenleme, adli makam önünde alınan ifadelerin delil toplamak amacıyla okunabileceğini kabul etmektedir⁵⁷. Ancak burada okuma işlemi, doğrudan doğruyalık ilkesinin kendisine değil, yalnızca bir istisnasına hizmet etmekte ve örneğin bir itirafın doğruluğunu test etmek amacıyla taşımaktadır. Sanık, bu tür okumalara karşı sessiz kalmayı tercih edebilir veya beyanların doğruluğuna itiraz edebilir. Doktrinde, susma hakkını ilk kez duruşmada kullanan sanığın bu hakkının, daha önceki tutanakların okunmasını engellemeyeceği ileri sürülse de bu görüşe katılmak zordur. Zira susma hakkının etkili olabilmesi için, hangi aşamada kullanıldığından bağımsız şekilde geçmişe etkili sonuç doğurması gerekir⁵⁸.

C. İstinabe ve Naip Hâkim Yoluyla İşlem

İstinabe, yer yönünden yetkili bir makamın belirli bir işlemi yapma yetkisini başka bir

yerdeki yetkisiz makama devretmesi olup, CMK md. 188/1 ve StPO md. 226 çerçevesinde şekli anlamda delillerin doğrudan doğruyalık ilkesinin istisnasını oluşturur⁵⁹. Benzer şekilde, yargı görevini kurul halinde yürüten mahkemelerde bazı işlemlerin kurul üyeleri adına yapılmasını ifade eden naiplik kurumu da CMK'da çeşitli maddelerde düzenlenmiş ve StPO md. 223'te bu iki kavram birleştirilmiştir⁶⁰. Bu uygulamalar ancak zorunlu halde başvurulabilecek istisnalar olup, istinabe yoluyla alınan beyanlar mahkûmiyetin tek dayanağı olmamalıdır⁶¹.

AİHM içtihatlarına göre, bu şekilde alınan tanık ifadeleri hükme esas alınacaksa, sanığa ve müdafisine tanığa doğrudan soru sorma imkânı tanınmış olmalıdır; yalnızca tutanağa itiraz hakkı yeterli görülmemelidir. Bu bağlamda CMK md. 180/5, naip veya istinabe yoluyla dinlenen kişilerin SEGBİS gibi görüntülü ve sesli iletişim teknikleriyle eş zamanlı olarak dinlenmesini zorunlu kılarak doğrudanlık ve yüz yüzelik ilkelerini korumayı amaçlamaktadır⁶². Sanık ve müdafininin SEGBİS aracılığıyla tanığa anlık sorular yöneltebilmesi, istinabenin doğrudanlık ilkesi-

57 Yargıtay 2. CD, 09.04.2018T, E2018/2184, K2018/4075 sayılı kararı için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.09.06.2025).

58 ŞAHİN, İspat, 52; TURHAN, F. "Ceza Muhakemesinde Şüpheli veya Sanığın Yakınlarının Tanıklıktan Çekinme Hakkı- Kapsamı, Koşulları ve Sonuçları Hakkında Bir Değerlendirme", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 28, S. 3, 2020, ss. 1414-1415; Şahin, Cumhur, Göktürk, Neslihan. Ceza Muhakemesi Hukuku, II, 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017, s. 52.

59 ÖZBEK, DOĞAN, BACAKSIZ, 544; HAKERİ, ÜNVER, s. 95- 96; DOĞAN, İ / BOZDAĞ, A. "Ceza Muhakemesinde İstinabe Uygulamasının Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3, S. 22., 2022, s. 1009.

60 KUNTER, YENİSEY, NUHOĞLU, s. 606.

61 AYDIN, 73; KUNTER, FERİDUN, NUHOĞLU, s. 606

62 YERDELEN, E. "Ceza Muhakemesinde Videokonferans Yönteminin (SEGBİS) Kullanımı", Bilişim Hukuku Dergisi, S. 3. 2019, s. 274; TANER, YILDIRIM, s. 279; AYDIN, s.74.

ne vereceği zararı kısmen telafi eder niteliktedir⁶³. AİHM'e⁶⁴ göre SEGBİS'e başvurulmama gerekçesi karar gerekçesinde belirtilmelidir. Yargıtay⁶⁵ ve doktrin ise tanığın doğrudan mahkeme huzurunda dinlenmesini kural olarak benimsemekte, bu mümkün değilse sırasıyla SEGBİS, naip hâkim ve son çare olarak istinabe yönteminin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır⁶⁶. Ayrıca, naip hâkim uygulamasında delillerin doğrudan değerlendirilmesi amacıyla, naibin duruşma sonu müzakerelere katılıp gözlemlerini paylaşması gerekmektedir⁶⁷.

D. Seri Yargılama ve Basit Yargılama Usulleri

CMK md. 250 ve 251'de düzenlenen seri muhakeme ve basit yargılama usulleri, belirli katalog suçlar bakımından kamu davasının açılmasının ertelenmemesi hâlinde uygulanmakta ve duruşma yapılmaksızın hüküm verilmesine imkân tanımaktadır⁶⁸. Bu usullerle amaçlanan, yargılamaların makul sürede tamamlanması olmakla birlikte, hâkimin delillere doğrudan temas etmeden yalnızca dosya üzerinden karar vermesi nedeniyle delillerin

doğrudan doğruluk, sözlülük ve yüz yüzelik gibi ceza muhakemesinin temel ilkeleri büyük ölçüde göz ardı edilmektedir⁶⁹. Özellikle basit ve seri muhakeme usullerinin, haksızlık değeri hafif suçlar için öngörülmesi, kanun koyucunun bu tür suçlar bakımından delillerin doğrudan doğruluk ilkesinden bilinçli şekilde taviz verdiğini göstermektedir⁷⁰.

V. Doğrudanlık İlkesinin Uygulamasında Özel Görülen Bazı Hâller

A. Dolaylı Tanıklık

Tanık, yargılama konusu fiile ilişkin olarak duyu organları aracılığıyla doğrudan gözlemlediği olayları mahkemede açıklayan kişidir ve en yaygın biçimiyle görgü tanığı olarak karşımıza çıkar⁷¹. Ancak bazı kişiler olay hakkında doğrudan değil, başkalarından dolaylı olarak edindikleri bilgileri aktarırlar; bu tür tanıklık "dolaylı tanıklık" veya "aktarımsal tanıklık" olarak adlandırılır⁷². Dedikodu veya söylenti gibi doğruluğu belirsiz anlatımlar bu kapsamda değerlendirilmez. Dolaylı tanıklık;

63 TANER, YILDIRIM, s. 278; DOĞAN, BOZDAĞ, s. 1018.

64 430/13 Bşv. No.lu ve 18.01.2022 tarihli <HUDOC>, Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2024.

65 Y. 3. CD, 25.04.2022, E. 2022/5166, K. 2022/2365

66 HAKERİ, ÜNVER, s. 538; Yargıtay 3. CD, 25.04.2022T, E2022/5166, K2022/2365 sayılı kararı için bkz. lexpara.com.tr, (E.T.02.06.2025).

67 HAKERİ, ÜNVER, s. 97.

68 KARAKEHYA, H, İNCE TUNÇER, A. "Ceza Muhakemesinde Basit Yargılama ve Adil Yargılanma Hakkı", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi S. 17, 2021, s. 317.

69 YILMAZ, Z., APIŞ, Ö. "Seri Muhakeme ve Basit Yargılama Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Derg. 26, S. 1., 2020, s. 64; YAŞAR, E. "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Seri Muhakeme Usulü", Adalet Dergisi 2, S. 65, 2020, s. 259.

70 YAŞAR, 294.

71 FEYZİOĞLU, 65

72 CENTEL, ZAFER, s. 384.

olaya bizzat tanık olmuş bir kişiden bilgi alan sıradan bireyler, çocuklara yönelik cinsel suçlarda anlatılanları aktaran kişiler, soruşturma evresinde sanıktan veya tanıklardan bilgi alan görevli kamu personeli ve organize suçlarla mücadelede görev yapan özel statülü kişiler aracılığıyla ortaya çıkabilir⁷³. Özellikle gizli soruşturmacılar, muhbirler ya da güvenilir kişiler gibi görevliler, doğrudan elde ettikleri bilgileri mahkemeye taşıyabildikleri gibi, şüpheli ya da çevresinden edindikleri aktarımları ilettiklerinde dolaylı tanık konumuna düşerler⁷⁴.

1. Üçüncü Kişilerin Dolaylı Tanıklık Yapmasının Usule Uygunluğu

Dolaylı tanıklık ne CMK ne de CMUK'ta açıkça düzenlenmemiş olup, bu tür tanıklığın CMK md. 210 kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve delillerin doğrudan doğruluk ilkesiyle ne ölçüde bağdaştığı tartışmalıdır. CMK md. 210/1 tanığın duruşmada bizzat dinlenmesini zorunlu kılsa da tanığın bilgiyi doğrudan mı yoksa dolaylı mı edindiği konusunda açık bir hüküm yoktur. Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, dolaylı tanıklığın güvenilirliği değerlendirmeye elverişli olmadığı gerekçesiyle tamamen yasaklanması gerektiğini savunur⁷⁵.

73 MAVİŞ, s. 256; ŞAHİN, GÖKTÜRK, s. 36.

74 GÖKTÜRK, N. "Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi XX, S. 1, s. 347-409, 2016, s. 347-409.

75 ŞAHİN, s. 111

76 CENTEL, ZAFER, s. 184; ŞAHİN, s. 111; AYDIN, s. 69; ÖZBEK, DOĞAN, BACAKSIZ, s. 676.

77 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 11444/85 Bşv. No.lu ve 19.12.1990T; 11339/85 Bşv. Numaralı ve 19.02.1991T. sayılı kararı için bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/>, (E.T.11.05.2025); ayrıca Anayasa Mahkemesi kararları, Başv. Numarası: 2013/99, 20.03. 2014T, §42, 48 nolu kararı için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/>, (E.T.11.06.2025).

78 ÖZTÜRK vd, s. 302- 303.

İkinci ve daha yaygın görüş, gerçeğe ulaşma amacının öncelikli olduğunu belirterek, tanığın bilgiye nasıl ulaştığından ziyade beyanın ispat gücünün esas alınması gerektiğini vurgular⁷⁶. Bu bağlamda dolaylı tanıklık, örneğin ölüm anında yapılan bir açıklamanın tanık tarafından aktarılması gibi durumlarda mahkûmiyete dayanak olabilir; ancak bu tür beyanlar zayıf kabul edildiğinden ek delillerle desteklenmelidir. AİHM ve Anayasa Mahkemesi de sanık veya müdafinin tanığı sorgulama imkânı bulunduğu sürece, dolaylı tanık beyanlarının hükme esas alınmasını adil yargılanma hakkına aykırı görmemektedir⁷⁷.

Bize göre de dolaylı tanıklık, doğrudan doğruluk ilkesi kapsamında değerlendirilmeli; delilin kişisel ya da belge oluşuna ve duruşmada sunulup sunulmadığına göre önceliği bulunduğu unutulmamalıdır. Delilin değerini belirlemek, hâkimin takdirindedir ve bir delilin reddi yalnızca CMK md. 206/2'de sayılan hâllerle sınırlı olmalıdır.

2. Soruşturmaya Katılan Görevlilerin Tanıklıklarının Geçerliliği

Tanık olabilmek için yargılama konusu fiille ilgili doğrudan veya dolaylı bilgiye sahip olmak yeterlidir; bilgilerin nasıl ve ne zaman edinildiği önemli değildir⁷⁸. Kolluk görevlile-

ri genellikle görev icabı olaylara müdahale ettikleri için onların tanıklıkları da çoğu zaman dolaylıdır. Ancak olay yerine ilk müdahaleyi yapan kolluğun gözlemleri, fiziksel ve psikolojik ortamı değerlendirme imkânı sayesinde, diğer dolaylı tanıklara kıyasla daha yüksek temsil gücüne sahiptir. Kolluk beyanları, mevcut delillerin yetersizliği veya tutanaklarla çelişkili ifadeler bulunduğu gerçeğin ortaya çıkarılmasında kritik rol oynar. Bu tür görevlilerin —hâkim, savcı, müfettiş gibi— verdikleri bilgiler, sıradan dolaylı tanıklara göre daha güçlü ispat değeri taşır.

Ancak CMK md. 210 çerçevesinde bu tür dinlemeler yasaklanmamış olsa da doğrudan tanığın dinlenmesi ile görevlinin beyanlarının ispat gücü aynı değildir. Nitekim yasa koyucu, tanığın ölüm gibi sebeplerle dinlenmemesi halinde önce ifade alan görevlinin dinlenmesini değil, doğrudan tutanağın okunmasını öngörmüştür⁷⁹. Bu yaklaşım, 5532 sayılı Kanun öncesi TMK md. 12'nin yorumuyla da örtüşmektedir: Tanıklara ulaşılamadığı veya çelişkiler giderilemediği takdirde ancak kolluk görevlileri tanık sıfatıyla dinlenebilir⁸⁰. Ayrıca tanıklıktan çekinme hakkını kullanan kişinin ifadesini alan görevlinin dinlenmesi, CMK md. 210/2'nin değerlendirme yasağına aykırı olur⁸¹. Böyle bir durumda beyanın mahkemeye dahil edilmesi, çekinme hakkının dolaylı olarak ihlali

anlamına gelir⁸². Alman hukukunda ise gizli soruşturmacılar veya bilgi verenlerin mahkemede tanıklık yapmasına izin verilmemesi durumunda, onları dinleyen polis memurları tanık olarak dinlenebilmekte ve bu dolaylı tanıklığın doğrudan ispat aracı olarak kabul edilmesinde sorun görülmemektedir⁸³.

B. Tanığın Korunmasına Yönelik Tedbirler

Örgütlü suçlar gibi tehlikeli durumlarda tanıkların ve yakınlarının güvenliği tehdit altında olduğundan, ceza muhakemesinde tanığın korkusuzca ifade verebilmesi için özel koruma hükümleri öngörülmüştür⁸⁴. CMK md. 58/3 ve TTK md. 5/1-b hükümleri uyarınca, tanıkların duruşmada doğrudan dinlenmesi yerine ses ve görüntü yoluyla aktarım yapılabilir; bu durumda sanık ve diğer taraflar, tanığa soru sorma hakkını korur⁸⁵. Bu yöntemde, tanığın önceki beyanlarının okunması yerine gerçek zamanlı iletişim kurulduğu için doğrudan doğruluk ilkesinin ihlali sayılmaz⁸⁶. Ancak tanığın fiziksel olarak duruşmada bulunmaması, tarafların tanığın tepkilerini doğrudan gözlemleyememesi anlamına geldiğinden bu durum önem arz eder.

AİHM, tanık beyanı tek delilse ya da mahkûmiyet büyük oranda bu beyana dayanıyorsa, tanığın sanıkla yüzleştirilmesini adil yargı-

79 ŞAHİN, s. 116.

80 FEYZİOĞLU, s. 71; CENTEL, ZAFER, s. 637.

81 ŞAHİN, s. 617.

82 KANTAR, s. 267.

83 Reznikowski, 271.

84 TURHAN, s. 23-27.

85 YENİSEY, NUHOĞLU, s. 535.

86 TURHAN, s. 132; YENİSEY, NUHOĞLU, s. 534.

lanma açısından zorunlu görmektedir⁸⁷. Bu anlayış Anayasa Mahkemesi⁸⁸ ve Yargıtay⁸⁹ kararlarında da benimsenmiş; TTK md. 9/8 ile de koruma altındaki tanığın beyanının hükme tek başına dayanak oluşturamayacağı açıkça belirtilmiştir.

SONUÇ

Delillerin doğrudan doğruyalık ilkesi, ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri olup hem şekli hem de maddi yönleriyle değerlendirilir; ancak bu iki yön birbirinden bağımsız değil, tamamlayıcı niteliktedir. Şekli anlamda, hâkimin delile doğrudan ulaşması ve duruşmada tartışılması, CMK md. 217/1 gibi hükümlerle güvence altına alınmıştır. Maddi anlamda ise özellikle tanık beyanlarına dayanan delillerin, duruşmada doğrudan elde edilmesi gerektiği CMK md. 210/1 ile düzenlenmiştir. Bununla birlikte CMK md. 211 gibi hükümlerle bu zorunluluk belirli istisnalarla esnetilmiş, bu da delillerin doğrudan sunulması ilkesinin normatif gücünü zayıflatmıştır. Kanun koyucunun “mutlaka”

ifadesi yerine “esas” ya da “kural olarak” gibi daha esnek bir dil kullanması, kanun tekniği açısından daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Öte yandan uygulamada, tanığın duruşmada hazır bulunmadan beyan vermesi, video konferans veya koruma tedbiri kapsamındaki dinlemeler gibi yöntemlerle mümkün hale gelmiştir. Ancak bu durum doğrudan doğruyalık ilkesine istisna değil, çoğu zaman onun gereğidir. Çünkü gerçeğe ulaşmak için tanığın ifadesi, fiziki huzur şartı aranmaksızın, sesli ve görüntülü olarak sanık ve tarafların denetimine açık biçimde alınmalıdır. Bu bağlamda, CMK’nın bazı maddelerinde belirsizliklerin ve çelişkilerin giderilmesi, örneğin “belli olmayan bir süre” gibi muğlak ifadelerin “makul süre” gibi açık kavramlarla değiştirilmesi hem adil yargılanma ilkesinin korunmasına hem de doğrudan doğruyalık ilkesinin daha işlevsel hale getirilmesine katkı sağlayacaktır.

87 AİHM, 1988/154/208 Bşv. No.lu ve 21.11.1986 tarihli bir kararına göre organize suçlarla mücadele amacıyla bazı gizli önlemler alınması gerekse de, adil yargılanma hakkı bu çerçevede göz ardı edilemez. Sözleşme, soruşturma aşamasında kimliği gizli muhbirlerin kullanılmasını engellemez; ancak bu kişilerin ifadelerinin, sanığın mahkûmiyetine esas alınacak derecede tek veya belirleyici delil olarak kullanılmasına kesinlikle karşıdır. Özellikle savunma tarafının bu tanıkların kimliğine ve beyanlarına karşı yeterli şekilde kendisini savunma olanağından yoksun bırakılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesiyle güvence altına alınan adil yargılanma hakkının ağır biçimde ihlali anlamına gelir. Nitekim, ilgili davada Hükümet bile mahkûmiyetin belirleyici ölçüde kimliği gizli tanık ifadelerine dayandığını kabul etmiştir.” Aynı yönde: 1998/154/208 Bşv. No.lu ve 20.11.1989 tarihli; Bşv. No.lar: 29900/96, 29901/96, 29902/96, 29903/96, Karar tarihleri: 17.07.2001 <HUDOC>, Erişim Tarihi: 11.11. 2025.

88 AYM’nin 2014/18044 Başv. No.lu ve 18.06.2018 tarihli kararı için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.01.06.2025).

89 Yargıtay 16. CD, 21.03.2017T, E2016/7026, K2017/3341 sayılı; Yargıtay 2. CD, 20.10.2022T, E2021/5500, K2022/17288 sayılı; Yargıtay 11. CD, 03.10.2022T, E2021/12888, K2022/1541; sayılı kararları için bkz. Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

KAYNAKÇA

- AYDIN, D. (2014) "Ceza Muhakemesinde Deliller". Ankara: Yetkin Yayınevi.
- BALCI, M. (2013) Ceza Muhakemesinde Hüküm ve Çeşitleri. Ankara: Adalet Yayınevi.
- BIÇAK, V. (2010) Suç Muhakemesi Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- CENDEL, N, ZAFER, H. (2011) "Ceza Muhakemesi Hukuku", Yenilenmiş ve Gözden Geç. 8. Bsk, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- CİHAN, E/ YENİSEY, F. (1997) "Ceza Muhakemesi Hukuku", 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- DOĞAN, H.İ. (2022) "Hasan Kalyoncu" Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12, S. 23.
- DOĞAN, İ / BOZDAĞ, A. (2022) "Ceza Muhakemesinde İstinabe Uygulamasının Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3, S. 22.
- ERSOY, U. (2020), "Ceza Muhakemesinde in Absentia Duruşma Yapılması ve Mahkûmiyet Kararı Verilmesi Üzerine Bazı Düşünceler", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 10, S. 1, 52-86
- FEYZİOĞLU, M. (2002) "Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat", Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- GÖKCEN, A., BALCI M, ALŞAHİN M.E. ve ÇAKIR, K., (2023) "Ceza Muhakemesi Hukuku", 7. Baskı, Ankara; Adalet Yayınevi.
- GÖKTÜRK, N. (2016) "Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi XX, S. 1, s. 347-409.
- HAKERİ, H, ÜNVER, Y. (2022) "Ceza Muhakemesi Hukuku". 19. Baskı. Ankara: Adalet Yayıncılık.
- KANTAR, B. (1957) "Ceza Muhakemeleri Usulü", Birinci Kitap, Umumi Hükümler, 4. Baskı. Ankara: Güney Matbaacılık.
- KARAKEHYA, H, İNCE TUNÇER, A. (2021) "Ceza Muhakemesinde Basit Yargılama ve Adil Yargılanma Hakkı", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi S. 17.
- KUNTER, N, YENİSEY, F, NUHOĞLU, A. (2010) "Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku", 18. Baskı İstanbul; Beta Yayıncılık.
- MAVIŞ, V. (2022) "Ceza Muhakemesi Hukukunda Dolaylı Tanık", Suç ve Ceza Dergisi 15, S. 2, s. 249-290.
- ÖZBEK, V.Ö., DOĞAN, K. ve BACAKSIZ, P. (2022) "Ceza Muhakemesi Hukuku", 15. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, B., TEZCAN, D., ERDEM, M.R., GEZER, S.Ö., KIRIT SAYGILAR, F., ALAN, Y, AKÇAN, E., ÖZAYDIN, Ö. ERDEN, TÜTÜNCÜ, Efser, ALTINOK VİLLEMİN, D., TOK, M.C. (2022) "Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku", 16. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- SOYASLAN, D. (2020) "Ceza Muhakemesi Hukuku", Güncelleştirilmiş 8. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.
- ŞAHİN, C. (1998) "Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması -CMUK m. 247 Üzerine Bir İnceleme", Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, S. 2. (İfa-

deler).

ŞAHİN, C. (2001) “Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualığı İlkesi)”, (Ankara: Yetkin Yayınları (İspat).

Şahin, Cumhur, Göktürk, Neslihan. Ceza Muhakemesi Hukuku, II, 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017.

TANER, F. GÖKCEN, A., YILDIRIM, A. (2021) “Suç İsnadına veya Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Uyuşmazlıklarda Duruşmaya Video Konferans Yöntemiyle Uzaktan Katılma”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Derg. 70, S. 1.

TOROSLU, N., FEYZİOĞLU, M. (2021) “Ceza Muhakemesi Hukuku”, 21. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.

TOSUN, Ö. (1984) “Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri”, Genel Kısım, C. I, 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

TURHAN, F. (2020) “Ceza Muhakemesinde Şüpheli veya Sanığın Yakınlarının Tanıklıktan Çekinme Hakkı- Kapsamı, Koşulları ve Sonuçları Hakkında Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 28, S. 3.

YAŞAR, E. (2020) “Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Seri Muhakeme Usulü”, Adalet Dergisi 2, S. 65.

YERDELEN, E. (2019) “Ceza Muhakemesinde Videokonferans Yönteminin (SEGBİS) Kullanımı”, Bilişim Hukuku Dergisi, S. 3.

YENİSEY, F., OKTAR, S. (2015) “Alman Ceza Muhakemesi Kanunu Strafprozeßordnung (StPO)”, 2. Bsk. (İstanbul: Beta Yayıncılık).

YILMAZ, Z., APIŞ, Ö. (2020) “Seri Muha-

keme ve Basit Yargılama Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Derg. 26, S. 1.

Yüksek Yargı Kararları

Yargıtay CGK., 14.09.2023T, E2019/471, K2023/437, Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025)

Yargıtay CGK, 27.06.2019T, 2015/202E-2019/508K; Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025).

Yargıtay CGK, 23.06.2022T, 2018/409E-2022/479K; Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025).

Yargıtay CGK, 28.09.2021T, 2020/76E-2021/428K.; Lexpara.com.tr, (E.T.11.06.2025).

Yargıtay CGK., 2018/409E., 2022/479K., 23.06.2022K.; Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

Yargıtay C.G.K’ nın 2018/409E, 2022/479K.; Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

Yargıtay 16. CD, 21.03.2017T, E2016/7026, K2017/3341 sayılı; Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

Yargıtay 2. CD, 20.10.2022T, E2021/5500, K2022/17288 sayılı; Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

Yargıtay 11. CD, 03.10.2022T, E2021/12888, K2022/1541; Lexpara.com.tr, (E.T.03.06.2025).

Yargıtay 2. CD, 09.04.2018T, E2018/2184, K2018/4075; Lexpara.com.tr, (E.T.09.06.2025).

Yargıtay 10. CD, 14.06.2023, E2023/4448,

K2023/553; Lexpara.com.tr, (E.T.28.05.2025).

Yargıtay 6. CD, 03.04.2018T, E2015/3365, K2018/2476Lexpara.com.tr, (E.T.02.06.2025).

AYM'nin 2014/18044 Başv. No.lu ve 18.06.2018 tarihli kararı; Lexpara.com.tr, (E.T.01.06.2025).

AYM, Başv. Numarası: 2013/99, 20.03.2014T, §42, 48 nolu kararı; <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/>, (E.T.11.06.2025).

AİHM 11444/85 Bşv. No.lu ve 19.12.1990T; 11339/85 Bşv. Numaralı ve 19.02.1991T. sayılı kararı; <https://hudoc.echr.coe.int/>, (E.T.11.05.2025);

Al-khawaja and Tahery/The United Kingdom, Başv. No: 26766/05 ve 22228/06, 15.11.2011 <HUDOC>, Erişim Tarihi: 11.11.2025

